

Posudek na diplomovou práci Lukáše Němce „Svět práce ve středním odborném vzdělání a v průběhu české kurikulární reformy: role zaměstnanců a zaměstnavatelů.“

Práce Lukáše Němce se zabývá nanejvýše důležitou výzkumnou otázkou: Čí názory, postoje a zkušenosti si osvojují žáci procházející středním odborným vzděláváním a jak se tento soubor kapacit utvářel a utváří. Ve své práci se rozhodl dokázat, že „je to (jen) povědomí zaměstnavatelů, které výrazně definuje obsahy a cíle středního odborného vzdělávání. Tato jednorozměrnost pak vede k metodickým pokynům, které vypracovává samotný Národní ústav odborného vzdělávání, resp. Národní ústav pro vzdělávání, a jenž jsou definovány pro školy celkem jednoznačně: zaměstnavatelé jsou klíčoví představitelé světa práce.“ Pro tento svůj záměr rozdělil práci do dvou hlavních částí. Tou první je teoretický rámec, v němž má být část druhá, zaměřená na samotnou genezi kurikula, chápána.

Pro svůj výchozí bod si bere jednoho ze základních autorů kritického přístupu k (americkému) kurikulu Michaela W. Appa. Z něj také čerpá onu základní otázku, *čí vědomosti, postoje a zkušenosti si žáci během svého vzdělávání osvojují. Správně zdůrazňuje nediskutovatelný formativní vliv na studenty, a to zejména ve spojení se světem práce, kam mají brzy naplno vstoupit.*

Teoretický rámec autor rozděluje do tří směrů: společensko-reprodukční, kulturně-reprodukční a státně-hegemonický. Ačkoliv sám autor upozorňuje na to, že se jedná jen o „šablonovité“ představení (str. 17), je na místě několik upřesňujících poznámek.

Za zakladatele společensko-reprodukčního směru si autor volí Karla Marxe a Antonia Gramsciho. Když autor popisuje způsob, jakým Marx „vytváří“ třídy na základě jejich vztahu k výrobním prostředkům, zapomíná, že popis *vlastník vs ne-vlastník* je specifický pro kapitalistickou společnost. Jak Marx, tak i jiní autoři marxistické tradice jako E. M. Woodová, poukazují na to, že zatímco v kapitalismus je míra vykořisťování limitována jen ze strany pracujících jejich fyzickými limity a jejich společenským odporem, je v jiných společenských formacích, např. ve feudalismu omezeno vykořisťování jednak spotřebou feudálního pána, a jednak tím, že vykořisťování mají namnoze výrobní prostředky, tj. půdu (str. 18).

V souvislosti se vzděláváním by také stálo za úvahu používat spíše než „výrobní prostředky“ raději „produkční prostředky“. Tradiční podoba pojmu totiž svádí k tomu limitovat představu o jeho obsahu jen na čistě materiální oblast, zatímco právě školy jsou specifickými produkčními prostředky, jsou to „továrny na ideje“.

Autor správně poukazuje na to, že u Marxe „spojení představ (idejí) s materiálními podmínkami (výrobou) činní ideologii tak silnou, neboť to není pouze rovina hypotetických idejí, se kterými se střetáváme v televizi či ve čtených knihách, ale také každodenní zažívání ve výrobních vztazích.“ (str. 19). K tomu však je potřeba doplnit i širší společnost od školy po kavárnu, od obchodu přes MHD. Tam všude se reprodukuje a potvrzuje prvky vládnoucí ideologie.

Problematické je autorovo přijímání interpretace Marxe jako ekonomického deterministy (ačkoli ho jen o několik řádek výše obvinění z determinismu sám zbavuje, str. 19). Proti ekonomickému determinismu staví Gramsciho pojetí hegemonie. To je ale zásadní nepochopení. Jak Marx, tak Gramsci plně akceptovali oblast produkčních vztahů jako v poslední instanci hlavní determinant.

Oba ale také věděli, že to, zda dojde ke společenské změně, závisí nejen na objektivních (konflikt mezi produkčním způsobem a produkčními vztahy) podmínkách, ale i těch subjektivních. (str. 19)

Zcela posunuto je ale chápání Gramsciho pojetí hegemonie: „Tato hegemonie se podle Gramsciho nevybojovává a neustavuje v jednom revolučním aktu, tj. v sociální revoluci v duchu Karla Marxe (transformace vlastnických vztahů výrobních prostředků), ale postupně skrze budování pozic dominantní třídy a jejího myšlení v různých sférách společnosti, mimo jiné také školách. Toto upuštění od revolučního aktu a zaměření se na budování pozic s sebou obnáší také změnu strategie. Důraz na fyzické násilí je nahrazeno (nebo spíše doplněno) budováním možného konsenzu napříč společnostmi. Cílem tak zde není definitivní porážka různých společenských skupin, ale snaha vtáhnout je a „přeznačit“ jejich požadavky skrze vlastní mocenské prostředky a organizace. Stát u Gramsciho nevystupuje pouze jako utlačovatel a objekt, který se má zrušit, ale jako pomocník, který se spolu s občanskou společností podílí na výkonu univerzalisticky pojímaného konsenzu, který se wpisuje do každodenních praktik pomocí ideologie a legálního donucení (práva).“ Gramsci v žádném případě neupouští od revolučního aktu. V konfrontaci se zkušenostmi Ruské revoluce 1917 se ale ptá, jaké strategie jsou vhodné pro Západní Evropu. Proto onen boj o kulturní hegemonii, který má proletářské straně získat podporu širších složek občanské společnosti, která na Západě, na rozdíl od Ruska, existovala. *Kapitalistický* stát si stále uchovává svůj třídní charakter, je institucí vybudovanou na obranu kapitalistického produkčního způsobu. Snaha učinit z Gramsciho advokáta gradualistických změn je výrazným posunem jeho díla, která je však velmi rozšířená a je spojená s politickou tradicí tzv. eurokomunismus (viz. Harman 1977).

Když autor hovoří o budování hegemonie, říká: „Je naopak nutné ji každodenně vyhrávat a udržovat tak v běhu „továrnu“ aktivního souhlasu ovládaných (*stát je tak spíše než nástroj vládnoucí třídy určitá organizace sociálních vztahů*)“ (str. 27). Proč by určitá organizace sociálních vztahů nemohla být nástrojem vládnoucí třídy? Pokud jsou vztahy (nerovnosti) nataveny tak, že někoho privilegují, legitimizují násilí jedněch a podřízení druhých, nemůžou být nástrojem právě oněch mocných?

Stejně nepřesné je čtení Althussera. V eseji *Ideologické státní aparáty* nemluví o osvobození či autonomii státu. Neblíže tomu je pojem relativní autonomie a Althusser ukazuje, jak je i tato instituce „v poslední instanci“ determinována materiální základnou. (str. 22).

Pro celkový záměr práce je potřeba zvláště pozitivně hodnotit odkaz na literárního kritika Raymonda Williamse. Právě jeho pojetí selektivní tradice nám pak při aplikaci na výzkumnou otázku ukáže, jak jsou některé praxe a postoje integrovány do vládnoucí ideologie, ale jejich subversivní část je zamlčena, zapomenuta.

Celkově je však teoretický rámec dobře vystavěn a ukazuje, že vzdělávací systém není oblastí, ve které vy se předávaly neutrální postoje a názory, ale že slouží k vytváření souhlasu a způsobu jednání, který tento souhlas uvádí do praxe. Všimá si rovněž rozporuplného vztahu vzdělávacích institucí a jejich místy kontrahegemonického působení.

Druhá část práce se zabývá přímo středním odborným vzděláváním v období kurikulární reformy. Autor velice pečlivě postupuje při výstavbě textu a uvádí nás do předpokladů pro kurikulární reformu (zejména ve vztahu se vstupem do EU). Zde si všimá i toho, jaké vnitropolitické i mezinárodní vlivy (nástup Barrosovy komise) měly vliv na podobu strategických dokumentů k novému nastavení kurikula.

Je třeba vysoce ocenit schopnost autora pracovat s primárními texty, zejména s celou řadou koncepčních, strategických a programových dokumentů, které se vážou k reformě středního odborného vzdělávání. Ať už se jedná o dokumenty státní, dokumenty představitelů zaměstnavatelů či zaměstnanců, dokáže autor přehledně představit jejich vznik, jejich vzájemnou konfrontaci i jejich odraz v konečné podobě tzv. rámcových vzdělávacích programů.

Dobře byla také zachycena proměna, kterou prošli jednotliví aktéři. Ať už šlo o stát, který se nejpozději od roku 2004 stává více nakloněným naslouchat požadavkům zaměstnavatelů, samotní zaměstnavatelé, kteří své zájmové organizace na poli vzdělávání v průběhu zkoumaného období profesionalizují a vstupují do tvorby kurikula jako připravená, organizovaná síla, nebo zástupci zaměstnanců (odborníky), které nejpozději na přelomu let 2005 a 2006 vyklízejí prostor a buď se debaty o středním odborném vzdělávání neúčastní vůbec, nebo přejímají slovník a myšlenkový rámec zaměstnavatelů. V tomto bodě autor poukazuje na strukturální problémy českých odborů. Otázkou je, zda se současné odbory podle autora vydaly jiným směrem po roce 2015 s zahájením kampaně #Koneclevneprace a deklarovaným zájmem hovořit do všech relevantních oblastí života společnosti?

Plynulost textu jen trochu narušuje Kapitola 4 „Metodologická vsuvka“, která by se hodila buď jako součást úvodu či jako přemostění od teoretické části k samotnému výzkumu. Autor zde znovu opakuje záměr své práce a předpoklady. Znovu opakuje, že se zaměří na národní úroveň (str. 58), což už uvedl v kapitole 2 „Výzkumná otázka“ (str. 33).

Drobné stylistické a jazykové výhrady: Autor v textu uvádí ve větě „Vzdělanostní systém hraje důležitou roli v tomto hodnotovém zrání člověka“, ale měl, soudě podle kontextu, na mysli „vzdělávací systém“ (str. 10). Jana Kašparová je dvakrát za sebou představena jako expertka, která „která se expertně věnuje problematice sociálního partnerství v odborném vzdělávání“ a to hned za sebou (str. 73 a 74), což je nadbytečné. Dále věta „Tento nastínění vývoj chtěl pouze ukázat, že ani „sázka“ na druhé aktéra nebyla pro aktivní působení zástupců zaměstnanců ve středním odborném vzdělávání výhodná,“ by si také zasloužila drobné úpravy, aby byla zcela srozumitelná. Když autor mluví jím vybraném účelu, měl by o něm mluvit jako o „svém“ nikoli jako o „mém“ (str. 83). Konečně na několika místech se při formulaci otázky objevuje česky nehezká formulace „vědomosti/znalosti/orientace/povědomí koho“ místo „čí vědomosti/znalosti/orientace/povědomí“ (str. 4, 11, 30, 32, 53, 58, 86, 87, 89).

Na závěr: Autor svou práci předvedl, že umí formulovat výzkumnou otázku, vystavět kolem ní argumentaci, pracovat s primárními zdroji a dovést celou argumentaci ke koherentnímu závěru. Je třeba mít na paměti, že téma je v akademickém prostředí téměř nereflexované a že autor mohl vycházet z jen obecných analýz týkajících se světa práce a výběrových, úzce zaměřených studií. Z těchto důvodů chápu jeho práci jako vysoce přínosnou a navrhuji hodnocení výborné.